

PUT KA PRAVDI

PRIBLIŽAVANJE SUĐENJA ZA RATNE ZLOČINE JAVNOSTI: AUDIO-VIDEO SNIMANJE I JAVNO EMITOVANJE SUĐENJA

OTVORENA JAVNA PRAVDA

Siniša Važić *predsednik Okružnog suda u Beogradu i predsednik Veća za ratne zločine*

Prednost bi trebalo dati neograničenom i potpunom snimanju i prenošenju javnih suđenja za ratne zločine, uz razumne mere zaštite i dodatnu meru koja bi se sastojala u odloženom emitovanju snimka suđenja od, na primer, 30 minuta

U pozitivnom zakonodavstvu Republike Srbije audio-vizuelno snimanje suđenja regulisano je odredbom čl.179 st.2 ZKP-a, koje navodi da se optička snimanja ne mogu vršiti na glavnem pretresu, osim kada za pojedini glavni pretres to odobri predsednik Vrhovnog suda Srbije. Ako je snimanje na glavnem pretresu odobreno, veće koje sudi može iz opravdanih razloga odlučiti da se pojedini delovi glavnog pretresa ne snimaju. U stavu 9 istog člana je propisano da ukoliko bude odobreno snimanje, javno prikazivanje snimka mora biti obavljeno uz pismenu saglasnost stranaka i učesnika snimljene radnje.

I odredbe Sudskog poslovnika predviđaju da se video i zvučna snimanja van slučajeva predviđenih ZKP-om takođe obavljaju po odobrenju predsednika Vrhovnog suda Srbije, uz prethodno pribavljeni mišljenje predsednika veća, sudije i saglasnost stranaka.

U građanskim postupcima snimanje i reprodukovanje snimka odobrava predsednik suda pred kojim se vodi postupak, uz prethodno pribavljeni mišljenje sudije i saglasnost stranaka.

Fotografisanje toka suđenja i javno objavljivanje tih fotografija odobrava sudija koji postupa u konkretnom predmetu, ali na osnovu prethodno date saglasnosti optuženih i Javnog tužilaštva, kao i ostalih učesnika u postupku.

Što se tiče pristupa sudskim spisima, ZKP predviđa da se svakom ko ima opravdani interes može dozvoliti razmatranje, prepisivanje, kopiranje ili snimanje pojedinih spisa.

Važno i delikatno

Predlogom Nacrtu Zakona o izmenama i dopunama Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine u članu 6 Nacrtu, predviđen je novi član 16-a koji glasi:

«Snimanje glavnog pretresa u cilju javnog prikazivanja može odobriti predsednik Veća za ratne zločine po pribavljenom mišljenju stranaka. Ako je odobreno snimanje glavnog pretresa, sudeće veće može iz opravdanih razloga odlučiti da se pojedini delovi glavnog pretresa ne snimaju.»

Ovakav zakonski predlog u potpunosti je na tragu Preporuke Saveta ministara Saveta Evrope koja govori o potrebi preduzimanja neophodnih mera za implementaciju principa kao što su informisanje javnosti kroz medije, potreba izveštavanja uživo i snimanja u sudnicama, podrška medijskom izveštavanju, vodeći pri tome računa i o zaštiti svedoka i oštećenih.

Nema dileme da je potreba informisanja javnosti putem snimanja i emitovanja suđenja za ratne zločine važno i delikatno pitanje. Zakonodavac, a zatim i sud, treba da pronađe «zlatnu sredinu» između, s jedne strane nesporne i veoma važne potrebe informisanja javnosti o toku suđenja za ratne zločine i sadržini onoga što se kao dokazi na tim suđenjima izvode i time javnost upoznaje o događajima koji su predmet krivičnog postupka, a sa druge strane, treba voditi računa i o interesima samog krivičnog postupka, u prvom redu vodeći računa o načelima zakonitosti i efikasnosti krivičnog postupka, zaštiti ličnosti lica koja se pojavljuju u postupku, kao i onih koji se u tim postupcima pominju, u prvom redu misleći na zaštitu svedoka, oštećenih, žrtava, kao i samih optuženih.

Mislim da je rešenje koje je ponuđeno u Nacrtu Zakona korak u pravom smeru, jer takvo rešenje pojednostavljuje postupak dobijanja dozvole za snimanje i emitovanje suđenja, ubrzava ga i izostavlja nepotrebno uključivanje pravosudnih institucija različitih nivoa.

Jedna od najvećih «opasnosti» koja može da ugrozi zakonitost pa i efikasnost krivičnog postupka postoji

u situaciji kada nekritičko i neograničeno praćenje suđenja i samim tim prenošenje iskaza u sudnici saslušavanih lica, kao i izvođenje drugih dokaza u određenoj meri, utiče pa i ugrozi iskaze onih lica koja treba da budu saslušana. Naime, ta lica mogu da, prateći suđenja, budu u određenoj meri «pogrešno informisana» o onome što pred sudom treba da iskazuju. Pri tome, u prvom redu mislim na one situacije gde postoji potreba da se npr. svedok izjasni o nekim konkretnim i važnim okolnostima bitnim za postupak, gde se budući svedok praćenjem prenosa direktno upoznaje sa pitanjima, načinom na koji se postavljaju i unapred može da, čak i nesvesno i bez namere da neistinito kazuje pred sudom, «pripremi svoj iskaz». Takva ista situacija postoji i u odnosu sa optuženim. Takvo javno snimanje i prenošenje bi u određenoj meri bilo u suprotnosti sa odredbom čl.320 st.4 ZKP-a, koja govori da «saslušanju optuženog ne mogu prisustvovati saoptuženi koji još nisu saslušani», kao i odredbi čl.328 st.2 ZKP-a, koja govori o tome da «svedok koji nije saslušan neće, po pravilu, prisustvovati izvođenju dokaza».

Međutim, i tu treba biti realan i imati u vidu da i po sadašnjim zakonskim rešenjima javnost prisustvuje suđenju i u određenoj meri i sada postoji mogućnost «upliva» na buduće svedoke i saoptužene.

Oko kamere

Nadalje, jedan od problema koji se ukazuje jeste i moguća reakcija bilo javnosti bilo pojedinaca na neke od iskaza bilo optuženih bilo već saslušanih svedoka, koji naročito u suđenjima za ratne zločine mogu da dovedu do «gubitka» budućih svedoka, dakle onih lica koji bi hteli da svedoče i da kažu pred sudom ono što su videli i čija bi svedočenja bila od izuzetne važnosti i za tok postupka i za «istinito i potpuno utvrđivanje činjenica koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke», kako to traži načelo materijalne istine predviđeno u čl.17 st.1 ZKP-a.

Smatram da bi u takvim slučajevima morala da dođe do primene, uz ostale odredbe ZKP-a koje se odnose na rukovođenje i tok glavnog pretresa, posebno i odredba čl.109 ZKP-a, koja govori o dužnosti suda da svedoke i oštećene zaštiti od uvrede, pretnje i svakog drugog napada. Čvrst, jasan i principijelan stav suda u takvim situacijama u velikoj meri može ne samo da sačuva zakonitost postupka, nego i da obezbedi i da ojača uverenje javnosti i svih zainteresovanih da sud i državni organi trebaju i hoće da zaštite ugrožene u takvim slučajevima. Na taj način bi se i učvrstio položaj suda, naročito u postupcima za ratne zločine, a budući svedoci, kao i opšta javnost uverili da oni koji treba da svedoče, odnosno iskazuju pred sudom, to mogu da učine bez ikakvog straha od posledica.

Ovdje bih ukazao i na mogućnost primene odredbe čl.15-m Zakona o organizaciji nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, gde je navedeno da sud na obrazloženi predlog zainteresovanog lica može odlučiti o zaštiti ličnih podataka svedoka ili oštećenog. Ova odredba se na osnovu čl.13 Zakona o organizaciji nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine primenjuje i na te postupke.

Još jedna mogućnost pomoći svedocima i oštećenima jeste implementacija odredbe čl.11 Zakona «o postupcima za ratne zločine», gde je predviđeno da se u Okružnom суду u Beogradu obrazuje Posebno odeljenje za obavljanje administrativno-tehničkih poslova za zaštitu svedoka i oštećenih i obezbeđenje uslova za primenu procesnih odredaba Zakona. Implementacija ove odredbe je u toku i odvija se i uz pomoć stranih institucija – u ovom slučaju uz pomoć Ministarstva pravde SAD putem njenog pravnog Savetnika pri Ambasadi SAD u Beogradu, kao i uz pomoć OEBS-a.

Osim toga, veliki doprinos pojašnjavanju potrebe da se suđenja za ratne zločine javno emituju, kao i uošte o samim suđenjima za ratne zločine, daje i davaće u budućnosti Misija OEBS-a u Beogradu, naročito kroz tzv. «outreach» program, kao i druge projekte u kojima nam nesebično pomažu.

Naravno, zaštita oštećenih i svedoka u krivičnom postupku u krajnjem slučaju može se ostvariti i kroz implementaciju novog donetog Zakona o zaštiti učesnika u krivičnom postupku.

Pitanje tehničke realizacije i konkretizacija načina snimanja jeste nešto što u prvom redu treba prepustiti stručnjacima sastavljenim od medijskih radnika, u koju smatram da bi trebalo uključiti u određenoj meri i sudije, tužioce, advokate, pa i psihologe. Pod tim u prvom redu mislim na načine na koji će se npr. snimati lica dok daju svoje iskaze, pitanje krupnih planova lica, reakcija prisutnih, reakcija javnosti u sudnici, da li i kako snimati lica sudske veće, tužilaca itd. U realizaciji ovog problema prepoznajem potrebu za prethodnom vrstom edukacije kako zaposlenih u pravosuđu, tako i onih u medijskim kućama koji se time bave, a smatram da bi bilo dobro u određenoj meri i pripremiti javnost i upoznati je sa specifičnostima snimanja i emitovanja takvih suđenja.

Edukacija je potrebna i licima koja će od strane pravosuđa učestvovati u tim suđenjima, sa razloga što nije nepoznata činjenica da se ljudi drugačije ponašaju, ne samo kada nešto govore u javnosti i pred većim brojem ljudi, već ta promena naročito postaje važna kada su uključene kamere kojima se to javno snima i prenosi. Ta okolnost moguće je može da utiče ne samo na saslušavana lica, već takođe i na profesionalce koji se pojavljuju u toku postupka – sudeće veće, tužioce, punomoćnike i branioce i može

ići od zbumjenosti i zatvorenosti do opuštenosti i ponašanja koje se graniči sa «estradom». Upravo iz tih razloga određena vrsta edukacije i poduke o tome kako se ponašati pred kamerama, bila bi korisna.

Tehnički uslovi postoje

Usluga prenošenja i snimanja suđenja već sada nije problem za Okružni sud u Beogradu, s obzirom da već sada postoje u zgradji Okružnog suda u Ustaničkoj ulici svi uslovi da se izvrše snimanja i prenošenja suđenja, a u kratkom roku takvi uslovi će biti mogući i u jednoj od sudnica (Velikoj sudnici) u Palati pravde.

Regionalni prenosi

Jedan od problema sa kojim se možemo susresti jeste i problem da li da suđenja za ratne zločine budu u potpunosti, od otvaranja glavnog pretresa do objavljivanja presude, snimana i prenošena, pa i pod pretpostavkom da će tokom tih suđenja biti situacija kada će suđenja biti «neinteresantna» za javnost, što naročito u situaciji dugotrajnih, a svakodnevnih suđenja može predstavljati problem zbog gubitka interesovanja javnosti. Alternativa tome jeste mogućnost snimanja celokupnog suđenja i emitovanja skraćenih snimaka, odnosno pregleda suđenja. Prednost ovakvog pristupa jeste u činjenici da će se pažnja javnosti fokusirati na najvažnije i suštinski najbitnije elemente suđenja, odnosno iskaza saslušavanih lica, koji bi se mogli «izgubiti», odnosno ne biti prepoznati u dugotrajnim i možda ponekad i monotonim suđenjima. Time bi se takođe u određenoj meri izbegla mogućnost da neki od saslušavanih lica, u prvom redu optuženi, iskoriste te javne prenose (kada se oni sve vreme snimaju i emituju), u svrhu lične promocije, veličanja svojih stavova i javne tribine.

Međutim, pitanje tih «skraćenih prenosa» podrazumeva dodatne probleme u vidu određivanja vremena koji se daje pojedinim saslušavanim licima u toku snimka, jer bi, moguće je, opravdani prigovor neke od strana mogao da bude da je svedok npr. predložen od strane optužbe ili odbrane dobio nezasluženo više vremena u tom snimku od svedoka one druge strane. Takođe, mogući prigovor bi mogao da se odnosi na možda pogrešno akcentuiranje i netačno i nekritičko prenošenje delova iskaza koji menjaju suštinu iskaza saslušavanog lica. To, moguće je, dovodi i do «tabloidizacije» tih snimaka i prenosa, jer bi ti snimci umesto da obaveštavaju javnost mogli da je pogrešno informišu i zbune.

Zbog toga sam mišljenja da bi, bez obzira na određene prednosti koje ti tzv. «skraćeni prenosi» imaju, prednost trebalo dati neograničenom i potpunom snimanju i prenošenju javnih suđenja za ratne zločine, uz razumne mere zaštite o kojima je napred već bilo reči i dodatnu meru koja bi se sastojala u odloženom emitovanju snimka suđenja od npr. 30 minuta. To vreme bi bilo dovoljno da se upravo iz razloga napred navedenih preduzmu određene mere zaštite i delovi iskaza saslušavanih lica iz tih razloga izostave iz emitovanja.

Smatram da bi iz tih razloga trebalo da se formira i određena vrsta «uređivačkog saveta», koji bi vodio računa samo o tehničkim elementima realizacije i ni na koji način se ne bi mešao u sadržinu i tok snimanja, odnosno emitovanja, vodeći pri tome računa samo o nalozima sudećeg veća.

Sudija Saveznog suda Australije Robert Frenč, govoreći o potrebi snimanja i emitovanja suđenja, podseća da je od vitalne važnosti otvorena javna pravda, insistirajući pri tome na važnosti elektronskih medija i ukazuje na ovde već istaknuto opravdanu bojazan od mogućih promena kod lica koja daju iskaze uz prisustvo kamara i svesti da to ide u «etar», kao i napora koji treba da postoje da bi se izbegla «tabloidizacija» takvih procesa.

Jedan od problema sa kojim se možemo suočiti u snimanju, odnosno prenošenju suđenja za ratne zločine, jeste i moguća nezainteresovanost domaće javnosti za domaća suđenja za ratne zločine. Naime, ispitivanja javnog mišljenja ukazuju da je domaća javnost više zainteresovana za suđenja za ratne zločine u susednim zemljama, odnosno za suđenja gde su žrtve ratnog zločina bili naši građani, a manje za suđenja gde su naši državljanini optuženi za izvršenje ratnih zločina nad pripadnicima drugih nacionalnosti i u drugim državama. Ovaj problem se može rešiti na način da se postepenom i intenzivnom aktivnošću naši građani upoznaju u mnogo većoj meri sa ratnim zločinima za koje su optuženi naši državljanini, nakon čega treba započeti sa domaćim prenosima suđenja za ratne zločine.

Drugi način na koji može da se prevaziđe ova situacija jeste da se, imajući u vidu već ustanovljenu i dobru saradnju na regionalnom nivou između država bivše SFRJ u pogledu postupaka za ratne zločine, ustanovi mogućnost preuzimanja prenosa iz drugih država pred njihovim pravosuđima i ta suđenja emituju našoj javnosti. Takvim «mešanim» prenosima, dakle prenošenjem i naših domaćih suđenja i suđenja iz susednih zemalja, siguran sam može se podići ne samo nivo zainteresovanosti javnosti za suđenja, već to može doprineti i podizanju opšteg nivoa kvaliteta suđenja, njegove kompetitivnosti u poređenju sa drugim pravosudnim sistemima, i što je možda najznačajnije, učvrstiti i pojačati u javnosti svest o potrebi suđenja za ratne zločine, o svesti da je ratni zločin uvek i samo zločin. To sa druge strane

može doprineti i pojačati i opšti nivo poverenja u domaće, kao i pravosuđa susednih zemalja i samim time generalno pojačati funkcionisanje pravne države.

Podsetiću na deo «zaključka» iz izveštaja o posmatranju postupanja sudova prilikom suđenja za krivična dela u Srbiji u 2004.godini, sa aspekta poštovanja ljudskih prava, koji između ostalog govoreći o radu sudova primećuje da se još uvek osećaju posledice narušenog autoriteta sudske vlasti i još uvek neuspostavljene pune nezavisnosti sudova, što uz nedovoljne materijalne resurse i smanjeni kadrovski potencijal, otežava efikasan rad sudova. Siguran sam da suđenja za ratne zločine, kao ni njihova javna prenošenja, neće promeniti istoriju niti im je to ustalom zadatak, ali će svakako i ta suđenja biti deo neke sadašnje i buduće istorije i jedan od važnih elemenata koji će uticati da nam se ovakva istorija više nikad ne ponovi. Verujem da će javni prenosi suđenja za ratne zločine tome doprineti.

Podrška i moderatori

Ukoliko bi se opredelili za potpuno i neograničeno snimanje i prenošenje suđenja za ratne zločine (limitirano samo već pomenutim zakonskim normama i odlukama sudećeg veća), uz opšti konsenzus da javnost sama odluči da li će, šta i kada da gleda, što je i moje mišljenje, smatram da bi tim suđenjima kao određena vrsta «podrške» trebalo da budu pridodate i određene informacije koje se odnose na osnovna znanja o toku postupka, o ovlašćenjima stranaka u postupku, uz pažljiv odabir sagovornika, vodeći računa o njihovoj stručnosti i profesionalnosti. Ukoliko bi se medijska kuća koja bi prenosila ta suđenja opredelila da uz takve prenose obezbedi i komentatore ili moderatore prenosa, bilo bi neophodno povesti računa o tome da ta lica budu visokog nivoa stručnosti, uz pokazani veliki stepen odgovornosti i svesti o tome da svojim komentarima mogu u određenoj meri da kreiraju javno mišljenje.